

IZ GLAZBENE PROŠLOSTI

GLAZBENA ZRNCA IZ BOSNE

Šcit u Rami

Zdenka Miletić

Lijepo li je krenuti cestom iz Sarajeva preko Ilidže, Hadžića, preći Ivan sedlo krivudajući između planina Bjelašnice i Botovnje ka Konjicu. Cesta se protisnula, a s jedne i druge joj strane proplanci i obilje šumskog zelenila. Stigosmo na rijeku Neretvu u mjesto Konjic. Gledam kroz prozor autobusa, a pred očima mi se otvorio vidik na bistro, smaragdne boje, Jablaničko jezero u čijim se dubinama ocrtavaju kôse planina što ga okružuju. Pomislih: ima li što ljepše od ovog krajolika. Krećemo dalje obalom jezera prema Jablanici. Tu se odvojismo od glavne ceste što vodi prema Mostaru, te skrenusmo prema sjeverozapadu. Uzak i strmovit kanjon rijeke Rame odvede nas do Ramskog jezera i mjesta Prozora. Već sam na domaku Šcita. Slijep bi bio tko ovdje ne bi zastao, mislim u sebi, a s druge strane opet osjećaj pomalo oprečan ovome. Uvlačeći se u splet visokih planina: Ostrošca, Makljena, Raduše, Vrana i Čvrsnice, činilo mi se, kao da sam na kraj svijeta došla odakle se neću znati vratiti. Izlazim iz autobusa na cesti, odakle još pješice pređoh 2-3 km. Rijeka Rama od svog izvora gubi tok šireći se u prostrano umjetno jezero. Kuće po strmim obroncima kao da snivaju. Bože mili, kakvog li dubokog mira! Lađe, poneku kuću obrubila voda, a samostan i crkva s tornjem vide se iz daljine kao lotosov cvijet na vodi. Leže oni na malom otočiću mirno pod nebom i kao da mole. Jedva da je živ i dašak. Pješačim, gledam i razmišljam. Nad jezero nadvili se planinski visovi a u dubokim vodama odražavaju im se obrisi. Upravo mi misli postaju sitne kraj ovakih prizora.

Rama kao oblast zahvaća predio od izvora rijeke Rame do njenog ušća u Neretvu. To je posebno lijep kraj na prijelazu iz Bosne u Hercegovinu. Dug je sedam kilometara uzvodno od Jablanice. Glavni je dio Gornja Rama ili samo Rama tj. jedna talasasta, gotovo okrugla, kotlina promjera 71/2 km, što leži istočno od Prozora. Kod sela Mlušice i brda Pavla tijesan je prolaz, tako da se rijeka jedva probijala. Taj je prolaz danas zatvoren branom i stvoreno umjetno Ramsko jezero. U ovoj kotlini su veliki izvori: Rama, Buk i Krupić koji čine rijeku Ramu. Kotlina je na nadmorskoj visini od 600 m. Najviše planine što opkoljavaju ovu kotlinu su: Vran 2074 m, Čvrsnica 2228 m, Raduša — Idovac 1956, m. Donja Rama je od Prozora do Neretve (Jablanica) poznata po voću i vinovoj lozi.

Rama je od vjkada dio Bosne. S juga su osobito neprohodne planine kao Čvrsnica. Zbog toga je u tijesnim odnosima s Bosnom (dolinom Vrbasa). Nikada se jedan Ramljak nije nazivao Hercegovcem. Crkveno tlo i danas spada pod sarajevsku nadbiskupiju i bosansko-franjevačku provinciju, iako je Prozor danas administrativno pripao Hercegovini.

U Šcitu je franjevački samostan i crkva posvećena Gospi. Franjevci su ovamo došli oko 1339. g. i imali vikariju. Samostan je osnovan prije 1479. g. Povučen od putova bio je više zaštićen. U crkvi se nalazila čudotvorna slika Gospe koja je sada u Sinju.

Povijest crkve i samostana uglavnom je slična onima u drugim mjestima Bosne. Prvi samostan sv. Petra i crkva izgrađeni su na zemljištu što ga je darovala neka plemenitaška porodica uz potporu za izgradnju. Prema dokumentima franjevačkog samostana u Sinju prvi put je ovaj samostan napadnut 1523. g. a redovnici poubijani. Izgorio je 1557. g., ponovo 1667. g., a 1682. g. sve je u pepeo pretvoreno, samo je čudotvorna Gospina slika spašena. Nakon poraza Turaka pod Bečom 1683. g. u Bosni se oni ljuto osvećivahu katoličkom stanovništvu. Nasilju nije bilo kraja. 1687. g. odoše ramski franjevci i dio naroda u Dalmaciju i tada izgori po četvrti put zidana crkva i samostan. Pustoš ostade od samostana koji je mnoge učene redovnike othranio, podučio i Bosni dao, kaže fra Jeronim Vladić u svojim: *Uspomenama o Rami*. Kako su franjevci napustili samostan opisuje ova stara pjesma koju je zabilježio fra Grgo Martić slušajući guslača Davida Prljica. Kao svaka pučka pjesma i ona je sročena u desetercu, a radi njene dužine donosimo samo odlomke.

*Procvilio Matić Gvardijane,
A u Rami u bijeloj crkvi,
Pa od zemlje na noge skočio,
Pa dofat' divit' i kalema',
I čageta' knjige nekićene,
Pa on kiti sitnu knjigu bijelu,
U knjizi je fratre besjedio:
»Eto knjiga sinjski providure,
Po imenu, Mato Kapetane!
Ali ne znaš, al ne haješ za nas?
Što durasmo više ne možemo.
Od prokletih Turak Prozorana,
I onoga bega Adž-Alića.
Kad nam beže bijeloj crkvi dode,
Dobre konje u crkvu uvodi,
Za oltare dobre konje veže,
Paramentam konje pokrivaju,
Iz kaležah rujno vino piju,
Kaležnjacim brke istiraju.
Kad nam beže baš iz crkve poje',
Valja bega dobro darivati,
Ali-begu trideset cekinah.
Kad nam beže crkvi ne dolazi,
Onda šalje dvije sluge svoje,
Dvije sluge, četiri čature,
Valja njihah brate naljevati,
Dvije vina a dvije rakije,
Ni na jednoj zatke ne imade.
Ne bi tkalja natkala maramah,
Ni Primorje vina nanijelo,*

*Ni Makarska žežene rakije,
Ni Venedig³ nakovo cekina!
Pa kod fratre knjigu nakitio,
On pod knjigu najde knjigonošu,
Pa je šalje Sinju bijelomu.
A kad knjiga bijelu Sinju siđe,
A na ruke Mati providuru,
A kad Mato knjigu razgledao,
Pa vidio šta mu knjiga kaže,
Tad se Mato vrlo okario⁴,
Te proljeva suze niz obraze.*

Providur napiše tri bijele knjige i posla ih Janković Stojanu na Kotare, Mati Daničiću na Primorje i Mandušiću Pavlu u Otoci, pozvavši ih i da povedu svaki po 300 momaka. On skupi 300 te ih posla pod vodstvom Janković Stojana na Ramu. Sa tri strane krenuli su k samostanu a usput su plijenili i robili muslimanska sela. U Šcitu su prenočili i sutra su rano uranili.

*I lijepu crkvu istrjebili
Povedoše fratre i popove,
Ponesoše Gospinu priliku.
Uz nju ide dvanaest fratara,
I pođoše Sinju bijelomu.
Od bijele odmakoše crkve.
Žao bilo Matić gvardijanu,
Žao bilo prebijene crkve,
Na crkvu se često obziraše.
Prevari se ujede ga guja!
Natrag se je odmah povratio,
Pa zapali prebijelu crkvu.
Kako ju je fratre zapalio,
Odmah se je mamom pomamio,
Sinjani ga mladi uhvatiše,
Svezaše mu ruke naopako,
Svezana ga Sinju dovedoše.*

Pjesma dalje govori o livanjskom dizdaru koji s 500 momaka pokušava udariti na Stojana. Nakon pregovaranja,

*Pa odoše k Sinju bijelomu,
Pjevajući, konje igrajući,
Popucujući svitle venedike⁷,
Donesoše Gospinu priliku,
Ostaviše u bijelu Sinju,
Kako tada, tako i danaska.*

Pjesma opisuje odlazak franjevaca i prenošenje Gospine čudotvorne slike u Sinj, ali istinski nikad nisu ovaj kraj napustili. Otišli su 1687. g. ali su poput nomada obilazili sela a narod ih je hranio. Kako narod pamti, prvi je fra Bariša Ivanović za vrijeme kuge napravio kolibicu pod stijenom na obali Rame, gdje potok Nešnica prodiše iz klanca (selo Proslap), i vršio pastoralnu dužnost. Dva bega Kopčića oduzmu mu taj komadić zemljišta, te on pređe u Jakliće, gdje mu Mihačeva obitelj pokloni komadić zemlje i malu kućicu. Progonjen seli u Podbor i tako dalje.

Dug samostana u Šcitu, Kasum-spahiji iz Kasapovića kod Travnika moradoše platiti fojnički fratri, jer je sultanov ferman o zabrani naplate stigao tek 1688. g. Turčin je već utjerao dug uzevši: 30 oka bakrenog posuđa, nekoliko ovaca, sir, maslo i 1700 groša. Ovo svjedoče dokumenti očuvani u arhivu fojničkog samostana. Samostan u Šcitu pade pod fojnički.

Preskočit ću vrijeme od jednog i po stoljeća, Oko 1855. g. kupiše fojnički franjevci od Muharem-

-bega Dugalića na Šcitu za 80 dukata zemljište. Posao povjeriše fra Pavlu Vujičiću koji na starim temeljima samostana izgradi gornji kat sa 12 prostora. (danas još postoji). Narod je pomagao gradom i novcem. Dvije godine kasnije dokupiše još zemljišta za crkvu jer se drvena kolibica, (u kojoj je oltar) prenosila na: Brijest, Šcít, Kadijin Kamen, kao korablja. Napravi se i crkva velika poput bazilike sa tri lađe i lijepim od tesanog kamena licem. Krasna crkva u romanskom stilu s jednim je tornjem. Desno je izgrađen novi samostan velik i lijep.

Unutrašnjost crkve: 1905. g. je popravljena i obnovljena. Divan veliki prezbiterij obložen svjetlim mramorom rijetko se u kojoj crkvi nađe. Freske je izradio slikar Josip Bifel. Središnja velika freska predstavlja: Mariju majku ramskog naroda sa sv. Franjom, sv. Antom, sv. Nikolom i bl. Zvizdovićem. Niže je puk u narodnim nošnjama zajedno s ujacima. Po tlu su rasute kosti i lubanje što simbolički označava stradanja ovog stanovništva. Freska na čelu desne lađe predstavlja Marijino rođenje, a s lijeve strane silazak Duha Svetoga.

Na spomen čudotvorne slike ramske Gospe, Sinjani su 1966. g. u velikom broju došli u Šcít i postavili u crkvu mramornu ploču kao spomen domovini ramske Gospine slike, prenešene u Sinj.

Susrećući se s ljudima dobila sam utisak, da su prilično nepovjerljivi prema strancu, ali kada se upoznaju u svakoj će prilici očitovati svoje gostoprinstvo. U svojim još izvornim nošnjama ženski je svijet upravo ukras ovom ambijentu. Vole oni svoj kraj od kojeg se teško otkidaju. Teška sudbina ih je još više privezala za ovu zemlju hraniteljicu. Toliko zla je trlo Ramu za vrijeme Turaka, za njih nije marila Austro-Ugarska, stara Jugoslavija, a u ratu je popaljena.

1966. g. podignuta je brana na Kovačevu polju visoka 98 m. Tako se ta lijepa kotlina napunila vodom i pretvorila u Ramsko jezero. Ambijent je sada potpuno izmijenjen. Stanovnici potopljenih područja su isplaćeni za svoja imanja, i raselili su u: Ameriku, Australiju, Slavoniju, širom Bosne itd. Rastanak s rodnim krajem bio je zajednički na večernjoj sv. Misi, a potom pred crkvom. Iseljenici su kupili jedno veliko zvono i postavili toranj crkve. Ono će zvoniti za pokojnike iseljenika u bilo koji kraj svijeta. To se i čini.

Sela su sad rastavljena, poprečni putovi potopljivi. Đaci dolaze u školu iz udaljenih sela zaobilaznim putevima ili se prevoze brodom. I moj ulazak u samostan bi s iznenađenjem: vesla naslonjena kraj ulaznih vrata.

Jutro je tek svanulo. Napuštam Šcít pješačeći opet do ceste gdje staju autobusi. Mirno je, sve još spava. Po koji pas zareži čuvši moje korake. Osvrćem se na samostan, jezero, planine. Razmišljam. Kakav li je bio odlazak iseljenika? Kako li im je u duši ječilo: Zbogom planine, doline, zbogom rodni mi kraju! U tebi mi ostaje srce, gdje god mi noga svrne. Slušali su oni: u šumū lišća, mirisu trave, kaplji rose kraj puta: Krenite i ponosno nosite svoju bol. Životno more nije kao glatko ogledalo ovog jezera. Ono je pokriveno burnim valovima.

TUMAČ RIJEČI

divit¹ — tintarnica, kalema² — držalo i pero, čageta³ — papir, poje⁴ — pođe, okario⁵ — ražalostio, Venedig⁶ — Venecija, venedike⁷ — vatreno oružje izrađivano u Mlecima.